

2980-2806

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Vol./Cilt: 1 / Issue/Sayı: 2, Dec./Aralık 2023, pp./ss. 294-317.

İslam Hukuku Açısından Soru Sormanın Hükümü ve Sorumluluk Oluşturacak Soru Sorma Meselesi

*The Ruling of Asking Questions in Terms of Islamic Law and Matter of Asking Questions That
Will Create Responsibility*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10326142>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date

20.11.2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date

05.12.2023

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date

31.12.2023

Dorlion Journal

Doç. Dr. Yunus Araz
ESOGÜ İlahiyat Fakültesi, ESKİŐEHİR

yaraz@ogu.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1582-3176>

Muhammed Mustafa Taştekin
Őrnak İl Müftülüğü

mevize@outlook.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7047-7427>

Bu çalışma Doç. Dr. Yunus Araz
danışmanlığında Muhammed Mustafa
Taştekin tarafından 2022 yılında
tamamlanan "İslam Hukuku Açısından
Sorumluluk Oluşturacak Soru Meselesi"
başlıklı yüksek lisans tezi verilerinden
üretilmiştir.

Öz

Soru sorma insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Soru sormanın bu kadar uzun bir geçmişe sahip olması insandaki merak duygusundan kaynaklanır. Sahip olduğu merak duygusunu tatmin etmek için insan, gözünü açtığı günden bugüne kadar gördüğü, şahit olduğu her şeyi sorgular. Bu durum hem pratik hayat için hem de genelde bütün bilimler özelde ise araştırma konumuz olan Temel İslam Bilimleri için de aynı şekilde söz konusudur. Dini metinlerde de insandaki bu merak olgusunu tatmin edecek pek çok soru örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Soru sormak temelde teşvik edilen bir aktivite olmakla birlikte her zaman olumlu ve kabul edilebilir sonuçlara yol açtığı söylenemez. Biz bu araştırmamızda soru sormanın İslam hukukunda nasıl ele alındığı, olumlu/teşvik edilen soru örnekleri, olumsuz (mekruh ve haram) soru örnekleri, bu tür soru örneklerinin hukukî alana etkisi gibi konulara değindik. Öncelikle soru sormanın kavramsal çerçevesini, Kur'ân ve sünnette soru ile ilgili bilgileri ele aldık. Daha sonra soru sormanın hükümü ile ilgili bilgileri derledik. Burada öncelikle soru sormanın uygun görüldüğü durumları vacip, müstehap ve mübah şekilleri ile inceledik. Son olarak soru sormanın hoş karşılanmadığı veya yasaklandığı durumları ele adık. Bu bilgilerden hareketle soru sormanın uygun görülmeyen durumlardaki genel nitelikleri maddeler halinde özetledik. Sonuç olarak soru sormanın İslam'ın teşvik ettiği ve önemseyen bir bilgi elde etme yolu olduğu ve soru sormanın yasaklandığı durumların az ve çeşitli sebeplere dayandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hüküm, Sorumluluk, Soru Sorma.

Abstract

Asking questions is as old as human history. The fact that asking questions has such a long history stems from the sense of curiosity in people. In order to satisfy his sense of curiosity, a person questions everything he has seen and witnessed since the day he opened his eyes. This is the case both for practical life and for all sciences in general and the Basic Islamic Sciences, which is our research subject in particular. In religious texts, it is possible to encounter many examples of questions that will satisfy this phenomenon of curiosity in human beings. Although asking questions is basically an encouraged activity, it cannot

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Araz, Yunus – Taştekin, Muhammed Mustafa. "İslam Hukuku Açısından Soru Sormanın Hükümü ve Sorumluluk Oluşturacak Soru Sorma Meselesi". Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD) 1/2 (Dec. 2023), 294-317. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10326142>

be said that it always leads to positive and acceptable results. In this research, we have touched on issues such as how asking questions is handled in Islamic law, examples of positive/encouraged questions, examples of negative (makruh and haram) questions, and the effects of such examples of questions on the legal field. First of all, we discussed the conceptual framework of asking questions and the information about questions in the Quran and Sunnah. Then, we compiled information about the ruling on asking questions. Here, we first examined the situations in which it is deemed appropriate to ask questions in terms of wajib, recommended and permissible forms. Finally, we discussed situations where asking questions is frowned upon or prohibited. Based on this information, we have summarized the general characteristics of situations where it is not deemed appropriate to ask questions. As a result, it is seen that asking questions is a way of obtaining information that Islam encourages and cares about, and the situations in which asking questions are prohibited are based on few and various reasons.

Keywords: Islamic Law, Judgment, Responsibility, Asking Questions.

1. GİRİŞ

Soru sormak, insanın yaratılış serüvenini ve gayesini anlaması, Allah'a karşı yerine getirmesi gereken vecibelerin neler olduğunu ve bunu nasıl yerine getireceğini öğrenmesi; bunların yanı sıra bilim ve teknolojinin ilerlemesi, insan yaşamının gelişme kaydetmesi bakımından son derece önemli bir gerçektir. İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan soru sormanın hem dünya hem de ahiret mutluluğunu kazanma yönünde vaatleri olan İslam dinini tanıma, onun mesajlarını kavrama ve vecibelerini, ibadetlerini layıkıyla yerine getirme açısından da hiç şüphesiz önemli bir yeri ve işlevi söz konusudur. Bundan dolayı İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve sünnet soru ögesine hatırı sayılır bir yer vermiş ve onu çeşitli şekillerde kullanmıştır. Bu ögenin kapsamı konusunda Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında; Allah tarafından insanlara yöneltilen sorular, eski kavimlerin peygamberlerine sordukları ve peygamberlerin de kavimlerine sordukları sorular, Hz. Peygamber'e sorulan sorular ve fetvası istenilen sorular gibi oldukça geniş bir alanı ihtiva ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in sünnetini bize ulaştıran bir kaynak olarak hadis kitaplarına bakıldığında da Hz. Peygamber'in sahabesine, sahabenin Hz. Peygamber'e soruları; müşriklerin ve ehl-i kitabın Hz. Peygamber'e, Hz. Peygamber'in müşriklere ve ehl-i kitaba soruları gibi söyleyeni farklı sorularla karşılaşılmaktadır.

Kur'an ve sünnetin sorulara yaklaşımına bakıldığında; bunun genel olarak olumlu karşılandığı görülmektedir. Ancak bazı ayet ve hadislerde kimi zaman sorulara mesafeli yaklaşıldığı ve hatta soru sormaya yönelik bir nehyin olduğu da vâkidir. Bu konuda ayet ve hadislerde bazı nehyedici ifadelerin bulunması zihinlerde birtakım soru işaretleri oluşmasına neden olmaktadır. Acaba bu ifadeler soru sormanın tamamen yasaklanmasını ortaya koyan mutlak bir soru yasağını mı ifade ediyor? Yoksa soru sorma konusunda belli şartlara riayet edilmesini mi öngörüyor? Hz. Peygamber döneminde soru soranlara yasak koymaya yönelik fiili bir uygulama bulunuyor mu? Soru sormanın hükümleriyle ilgili literatürde ne tür bilgiler yer almaktadır? Bu ve bunun gibi soruların cevaplarının verilmesi konunun biraz daha aydınlatılmasına ve farklı açılımlar sağlamasına vesile olacaktır.

İslam hukukunun temel kaynaklarından Kur'an ve sünnette soru sorma konusunda nasıl bir yol izlendiğiyle ilgili bilgi edinmek önemlidir. Soru sormanın nasıl işlev gördüğü, hangi kurallara tabi olduğu, hangi çeşidinin makbul olup olmadığı gibi konuların ilk olarak araştırılması gereken referans kaynağı bu iki kaynaktır. Diğer kaynaklar da zaten bu iki kaynağa dayanarak verilerini üretirler. Bu nedenle çalışmada bu iki kaynak temel alınarak konu işlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmada öncelikle soru kavramının açıklanmasına değindik. Ardından Kur'an ve sünnette soru ile ilgili bilgileri ele aldık. Bunlara dayalı olarak fıkıh kaynaklarında soru sormanın hükmü ile ilgili bilgileri derledik. Son olarak bütün bu bilgiler ışığında İslam hukukunda soru sormanın yasaklandığı veya hoş görülmediği durumlarla ilgili bazı ilkeleri tespit ettik.

İslam hukukunda soru gerçeği, sorumluluk oluşturacak soru gibi konularda gerek klasik kaynaklarda ve gerekse günümüz kaynaklarında müstakil bir çalışmanın olduğu söylenemez. Aşağıda isimleri zikredileceği gibi İslam hukuku alanı içerisinde olanlar çok sınırlı olup konumuzla bağı sınırlıdır. Belagat, Tefsir, Hadis ve Din Eğitimi alanında soru kavramı daha yoğun ve geniş şekilde incelenmiştir.

Konuyla ilgili incelediğimiz çalışmaların kimisi işlediğimiz konuya bazı yönleriyle temas etmektedir. Ancak yöntem ve esas alınan kaynaklar açısından farklılık arz etmektedir. Bunlardan ilki Irak'ta yayınlanan "Mecelletü Ebhasi Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esasiyye" adlı dergide Abdusselam İbrahim Mecîd Mâcid tarafından hazırlanan "Ahkamu's-Suâl fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye" adlı makaledir. Yazar konuyu daha çok mütekellimin metodunu öne alan kaynakları referans alarak hazırlamıştır. Hanefî usul ve furuunu çalışmasında kullandığına rastlanmamıştır. Bu açıdan bizim çalışmamız farklılık arz etmektedir.

Soru ile ilgili hazırlanan tezlere bakıldığında çalışmaların daha çok tefsir ve hadis gibi akademik disiplinler esas alınarak hazırlandığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan tezlerden birisi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2002 yılında tamamlanan Alican Dağdeviren'e ait *Kur'an-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar*² adlı doktora tezi çalışmasıdır. Tez, tefsir özelinde alanın gereksinimleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada daha çok soru çeşitleri, sorunun tefsir ve belagat açısından değerlendirilmesi ve hangi maksatlar gözetilerek kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Bir diğer tez çalışması da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı'nda Muhammed Baki Tuncel tarafından hazırlanan *Gereksiz Soru Sormayı Yasaklayan Rivayetlerin Değerlendirilmesi*³ adını taşıyan 2010'da tamamlanan tezdur. Çalışma nehyedilen soruların izdüşümünü takip

¹ Abdusselam İbrahim Mecîd Mâcid, "Ahkamu's-Suâl fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye", *Mecelletü Ebhasi Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esasiyye* 4/2 (2006), 127-151.

² Alican Dağdeviren, *Kur'an-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002).

³ Muhammed Baki Tuncel, *Gereksiz Soru Sormayı Yasaklayan Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010).

açısından yararlı görünmektedir. Ancak hadis alanında hazırlandığı için çalışmada alan tabanlı bir metot uygulanmıştır.

İncelediğimiz tezlerden bir diğeri de Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Temel Tefsir Programı'nda Esmagül Karadaş tarafından 2019 yılında hazırlanan *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Sorulan Sorular ve Cevaplar*⁴ adlı tezdur. Tezde, Hz. Peygamber'e sorulan soruları tefsir disiplini üzerinden incelemeye çalışıldığı görülmektedir. Konu daha çok soruyu yöneltenler üzerinden gidilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

Konuyla ilgili olarak Şuayip Seven tarafından yazılan *Hz. Peygamber'e Soru Sorma Yasağı -Tarihi Gerçekliği, Mahiyeti ve Hikmeti-*⁵ adlı makale konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Ancak yazarın kendisinin de ifade ettiği gibi ilgili çalışmada konunun daha çok hadis ilmi bakımından değerlendirilmesine yoğunlaşmıştır.

Etik Beyan: Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Soru kavramı Arapçada (سَأَلَ:istedi, sordu) fiilinin mastar halidir (سؤال:suâl, sorma, istifham). Soru, bilme talebinde bulunmak veya bilgiye götüren şey anlamlarına geldiği gibi maddi şeyleri talep etmek veya bunlara götüren şeyler anlamlarına da gelir.⁶ Kur'an-ı Kerim'de سَأَلَ kökünden türeyen birçok kelime bulunmaktadır. Ayetlerde bu kökten geçen kelimeler “dilekte bulunmak”⁷, “istemek”⁸, “rızk talep etmek, araştırmak, soruşturmak”⁹, “sorgulanmak”¹⁰, “arzu, ümit, emel, istek, dilek”¹¹ gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Arapçada soru için kullanılan kelimelerden birisi de istifhamdır. İstifham öncesinde bilgi sahibi olunmayan, bilinmeyen bir konu hakkında bilgi sahibi olunmak istenmesidir. Bunun yanında istifham, kişinin aklında bir bilginin edinim talebinin oluşmasıdır. Bir şeyin suretinin, şeklinin zihinde oluşması iki şey arasında bir nispetin olmasıdır. Eğer bu vâki olursa buna tasdik, vâki olmazsa tasavvur söz konusu olur.¹²

Soru, haber ve bilgi isteme; cevap ise haber ve bilgi istenilen konuda haber verme (ihbar), bildirme anlamlarına gelir. Bu şekilde anlamları çeşitlilik arz eden soru sorma gerçeği

⁴ Esmagül Karadaş, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Sorulan Sorular ve Cevaplar* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵ Şuayip Seven, “Hz. Peygamber'e Soru Sorma Yasağı -Tarihi Gerçekliği, Mahiyeti ve Hikmeti-”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (2020).

⁶ Ebü't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Meclisü'l-e'lâ li'ş-şuûni'l-islâmiyye, 1973), 3/162.

⁷ وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَنْحَامَ. 4/1.

⁸ كَانَ عَلَى رَيْكَ وَغَدًا مَسْئُولًا. el-Furkân, 25/16.

⁹ وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سِوَاءَ لِلنَّاسِ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ لِيَأْكُلُوا مِنْهُ مَدَامًا. Fussilet, 41/10.

¹⁰ قِيَوْمًا لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ. er-Rahmân, 55/39. وَقَفُّهُمْ أَنَّهُمْ مَسْئُولُونَ. es-Sâffât, 37/24. وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ ۖ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ. ez-Zuhruf, 43/44.

¹¹ قَالَ فَذُو أُنْتِيبَتِ سَوْلُكَ يَا مُوسَى. Tâhâ, 20/36.

¹² Ali b. Muhammed Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Tarifât* (Daru'l-Fazile, 2004), 18.

kimi ilimlerin gövdesi olmuş, kimisinin ise baştan aşağı binası olmuştur. Örneğin cedel ilmi soru üzerine kurulu ilimlerin en önemlisi olmasının yanı sıra Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) dediği gibi “bu ilmin bütünü soru ve cevaptan ibarettir.”¹³

Soru sorma insanoğlunun anlamadığı, bilmediği veya kendisine ters gelen konularda için ehline danışmasını sağlar. Bu yönüyle soru, kişinin içinde bulunduğu hali değiştirerek yeni bir vizyon edinmesine, farklı bir açılım kazanmasına vesile olur. İnsanların ikna olmaları ve sürdürmekte oldukları hayatlarını değiştirmelerinde sorularına ikna edici cevaplar almalarının büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bütün bu yönleriyle ele alındığında, soru sormanın varlığından müstağni kalmak mümkün değildir. Bu hususu aynı zamanda kaynaklık niteliği taşıyan ve dinin temel metinleri olan Kur'an ve sünnette de görmek mümkündür.

İlahî bir kitap olma özelliğinin yanı sıra edebî bir metin olma özelliğini de barındıran Kur'ân-ı Kerim'in kendisine has nazmı, lafzı ve üslubu vardır. Onun, bu özellikleri taşıyan bir kitap olarak en çok başvurduğu yöntemlerden birisini soru-cevap yöntemi teşkil etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in yanında hadislerde de muhtelif muhteva ve kalıplarda gelen sorulara rastlanmaktadır. Her ikisinde de çoğu zaman soru kalıpları konuyu ispat etmek, birilerini ikna etmek ve muhaliflerini susturmak gibi gerekler için kullanılmıştır. Söz konusu metinlerde soru kalıpları, Kur'an'ın işlediği temel konular başta olmak üzere anlaşılmasında işkâl bulunan gaybî bilgilerin anlaşılmasının sağlanması ve öğretilmesinde, kişiye yaratılış amacını bildirmede, münkirlerin iknası ve karşıtların susturulmasında bir teknik olarak kullanılmıştır.¹⁴

Soru sormanın önemiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'e nisbet edilen bir rivayet bu konuda ilk dönemden itibaren soru sormaya verilen önem açısından dikkate değerdir: “İlim birtakım hazineler hâlinededir. Bu ilim hazinelerinin anahtarı ise soru sormaktır. Sorunuz! Allah size merhamet etsin! İlim noktasında üç kişi mükâfata nail olur: İlmî meseleyi anlatan hoca, dinleyen cemaat ve ilmi alan kişi.”¹⁵ Bu rivayete kitabında yer veren Mâverdî'ye (ö. 450/1058) göre kişinin kendisine kapalı kalan meselelerde çok soru sorması, hocayı müşkil durumda bırakması anlamına gelmez. Önemli olan kişinin sorusunu yerli yerinde sormasıdır. Çünkü soru, yerinde sorulursa şüpheleri ortadan kaldırır ve nefyeder.¹⁶

Soru sormanın önemiyle ilgili olarak “Cibrîl Hadisi” diye meşhur olmuş rivayet de bu konunun önemiyle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Bu hadise anlatıldığına göre bir gün Hz. Peygamber, ashabıyla birlikte otururken yanına bir adam gelmiş ve ona sırasıyla “İman nedir?”, “İslam nedir?”, “İhsan nedir?” ve “Kıyamet ne zaman kopacak?” şeklinde sorular

¹³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*, thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Yusuf el-Garazî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421), 1/551.

¹⁴ Musa Turşak, “Âyet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1235.

¹⁵ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve'tabakâtü'l-asfiyâ'* (Mısır: Matbaatu's-Sa'âde, 1974), 3/192; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (Beirut: Daru Meketbeti'l-Hayat, 1986), 70.

¹⁶ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 70.

sormuştur. Hz. Peygamber de bu soruları birer birer cevaplamıştır. Soru soran, sorularına cevaplarını alıp gittikten sonra Hz. Peygamber, “İşte bu, Cibrîl’dir. İnsanlara dinlerini öğretmek için geldi.” buyurmuştur.¹⁷ Bu hadiste görüldüğü üzere dini bakımdan en önemli konular soru cevap metoduyla hem insanlara öğretilmiş hem de vuzuha kavuşturulmuştur.

3. KUR’AN VE SÜNNETTE SORU SORMA

Soru ile ilgili ilk ve en önemli bilgileri, dini ilimlerin yörüngesini belirleyen temel esasları barındıran, aynı zamanda İslam hukukunun da temel iki kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerini oluşturan sünnette bulmak mümkündür.

Kur’an-ı Kerim’de soru sormaya teşvik edilmiş,¹⁸ nüzûl döneminde sorulan veya daha sonra sorulması muhtemel bulunan sorulara cevap verilmiştir. Arap dili, tefsir ve hadis âlimi olan Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) Kur’an-ı Kerim’de geçen soruları yirmi şekilde açıklanabileceğini belirtmiştir.¹⁹ Soru kökünden türeyen kelimelerin bu anlamları şu şekilde guruplandırılmıştır: Taaccüb,²⁰ istirşâd,²¹ iktibâs,²² inbisât,²³ atâ ve’l-hibe,²⁴ avn ve’n-nusrah,²⁵ istigâse,²⁶ şifâ ve necat,²⁷ istiâne,²⁸ suâlû’l-kurbet,²⁹ azâb ve helâk,³⁰ mağfire,³¹ istima’ li’s-sâili ve’l-mahrûm,³² mua’vede ve’l-muracaa,³³ taleb ve a’rdi’l-hâceh,³⁴ muhasebe ve munâkaşa,³⁵ muhâsame,³⁶ icâbe ve isticâbe,³⁷ taannüt,³⁸ istiftâ ve maslahat.³⁹

¹⁷ Buhârî, “İmân”, 36; Müslim, “İmân”, 1.

¹⁸ en-Nahl, 16/43; e-Enbiyâ, 21/7.

¹⁹ Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Besâ’iru zevi’t-temyîz fi letâ’ifi’l-kitâbi’l-‘azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Meclisü’l-e’lâ li’ş-şuûni’l-islâmîyye, 1973), 165.

²⁰ “Diyorlar ki: “Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken mi, yeniden mi diriltilecekmiz?” el-Mü’minûn, 23/82.

²¹ “Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.” en-Nahl, 16/43; el-Enbiyâ, 21/7.

²² “De ki: “Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!” el-Furkân, 25/77.

²³ Muhataptan açıklama talep etmeğe yönelik gelen sorular bu türe girer. Hz. Mûsa’nın vahiy almak üzere Tûr’a gittiğinde kendisine sorulan şu soru “Nedir o sağ elindeki, ey Mûsâ?” Tâ-Hâ, 20/17.

²⁴ Bir ihsan, ikram ve hediye talebinde bulunmaya dönük sorulardır. Bu türe örnek olarak “Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat.” eş-Şu’arâ, 26/83.

²⁵ “Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, “Allah’ın yardımı ne zaman gelecek?” demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.” el-Bakara, 2/214.

²⁶ “Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın. Hemen size, “Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim” diye cevap verdi.” el-Enfâl, 8/9.

²⁷ “Eyyüb’u da an! Hani rabbine, “Başma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün” diye niyaz etmişti.” el-Enbiyâ, 21/83.

²⁸ “Zekeriyâ’yı da an! Hani o, rabbine şöyle niyaz etmişti: “Rabbim! Geride kalanların en hayırlısı sensin, yine de sen beni yalnız (çocuksuz) bırakma!” el-Enbiyâ, 21/89.

²⁹ “Allah iman edenlere de Firavun’un karısını misal vermektedir: O, “Rabbim!” demişti, “Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun’dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar!” et-Tahrîm, 66/11.

³⁰ “Nûh “Rabbim” dedi, “Yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma!” Nûh, 71/26.

³¹ “Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri başla.” İbrâhîm, 14/41.

³² “El açıp isteyen de sakın boş çevirme!” ed-Duhâ, 93/10.

³³ “Ey Nûh!...Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme!” Hûd, 11/46; “Yakıcı azaba mahkûm olanlardan (cehennemliklerden) sen sorumlu değilsin/onlar hakkında benden bir şey isteme.” el-Bakara, 2/119 Bu ayeti Nâfi’ ve Yakup, “Ve lâ tûs’el” fiilini “Ve lâ tes’el” şeklinde okuduklarından ikinci anlam bu kıraat farkından dolayı verilmiştir. Mustafa Yıldırım vd., *Yüce Kur’an ve Tefsirli Meâlî* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020), 17.

³⁴ “Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler.” er-Rahmân, 55/29.

³⁵ “Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız.” el-A’râf, 7/6.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi çeşitli amaçlarla sorular sorulmuş ve bu sorulara Kur'an-ı Kerim cevaplar vermiştir. Bu yönüyle bakıldığında Kur'an, zengin bir soru yelpazesine sahip olup kıyamete kadar gelecek insanların idrakini yükseltmek, karşılaştığı sorularına cevap bulmak, muhataplarına soracağı soruları temin etmek açısından önemli gelişim ve terakki zemini oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de itikâdî, ahlakî ve fikhî sorular çokça geçmektedir. Fikhî hüküm içeren sorular bazen ibadetle ilgili⁴⁰ bazen savaş hukuku ile ilgili⁴¹ bazen helal ve haramlarla ilgili⁴² bazen ise daha spesifik durumlarla ilgilidir. Örneğin kadınların özel halleri ile ilgili⁴³ veya yetimlerin durumları ile ilgili⁴⁴ olabilmektedir.

Bu konuda verilebilecek bir başka örnek sorumluluk oluşturacak soru meselesi açısından dikkate değerdir. Özellikle sorumluluk oluşturan soru üzerine eski kavimlerin hayatlarından önemli örnekler sunmaktadır. Bu örnekte normal bir emir, suhuletle düşünülüp tatbikata konulması gerekirken sağından solundan kurcalamak suretiyle ancak bu kadar zorlaştırılabilir tespitiyle sonuçlanmıştır. Olay Hz. Mûsâ devrinde İsrâiloğulları arasında fâili bulunamayan bir cinayetle ilgili diyet olarak kesilmesi emredilen kurbanla ilgilidir. Bu konu Bakara suresi 67 ile 71. ayetleri arasında detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Ayette anlatılan olayı özetleyecek olursak Hz. Musa, kavmine Allah'ın onlara bir sığır kurban etmelerini emrettiğini söylemiş, ancak kavmi, bu emri ifa etmeyip onun kendileriyle alay mı ettiğine dair bir ifade kullanarak kendisini ciddiye almamışlardı. Hz. Musa ise onlarla alay etmekten Allah'a sığındığını ifade etmiş; buna rağmen kavmi, verilen emri yerine getirmek yerine her seferinde farklı bir soru ve istekle Hz. Musa'nın karşısına çıkmışlardı. Onlar, önce kesilecek ineğin nasıl bir sığır olduğunu öğrenmek istemişler. Buna yönelik cevap gelince bu sefer sığırın rengi üzerinde durmuşlardı. Buna da cevap gelince kafalarının karıştığı gerekçesine sığınarak yine ineğin mahiyetini öğrenmek istediklerine dair sorularını tekrarlamışlardı. Bu sorudan sonra Hz. Musa'nın “çift sürmek ve tarla sulamak için boyunduruğa koşulmamış, kusursuz, alacasız bir sığır olacak” şeklinde ilahi emri onlara ulaştırması üzerine “Eh! Şimdi oldu” diyerek sonunda kendilerine emredilen özelliklere uygun sığırı bulup kesmiştiler.

Aşırı detaylara inmenin, hükümleri derinleştirerek anlamının, emri yerine getirmek yerine oyalama taktiğine girişmenin hükümleri zorlaştırmaktan, emir kavramını ağırlaştırmaktan, kişilerin takatının üstünde yük almalarını sağlamaktan öte bir sonucunun olmadığı bu ayetlerden anlaşılmaktadır. Eski zamanlarda yaşamış kavimlerin başından geçen

³⁶ “Birbirlerine yönelip sorarlar (çekişirler).” es-Sâffât, 37/27.

³⁷ “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım.” el-Bakara, 2/186.

³⁸ “Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar.” el-İsrâ, 17/85.

³⁹ “Sana kadınların ay halini sorarlar.” el-Bakara, 2/222;

⁴⁰ el-Bakara, 2/189.

⁴¹ el-Bakara, 2/217; el-Enfâl, 8/1.

⁴² el-Mâide, 5/4; el-Bakara, 2/219.

⁴³ el-Bakara, 2/222.

⁴⁴ el-Bakara, 2/220.

bu olay, aynı zamanda fıkıh usulünün fer'î kaynaklarından da addedilen *şer'u men kablenanın* Kur'an'dan delili olarak görülmüştür.⁴⁵ Bu açıdan “*Ey iman edenler! Açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokacak hususlarda soru sormayın. Kur'an indirilirken böyle sorular sorarsanız size açıklanır. Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah çok bağışlayıcıdır, halimdir. Bu tür soruları sizden önce de bir topluluk sormuş, fakat sonunda bunları inkâr eder olmuşlardı.*”⁴⁶ ayeti bakara kıssasındaki sorularla birlikte düşünüldüğünde benzer durumların geçmişten beri söz konusu olması yönüyle anlamlıdır.

Bakara kıssasının anlatıldığı ayette İsrailoğulları'nın sordukları sorular ve gereksiz talepleri dolayısıyla yükümlü kılındıkları emri “*neredeyse bunu yapamayacakları*” ifadesiyle eleştirilmiştir⁴⁷. Kıssaya bakıldığında onlara teklif edilen emrin basit ve kolaylıkla yapılabilecek bir talimat olduğu görülecektir. Ancak onların sordukları sorular, işlerini epeyce güçleştirmiştir. Bakara kıssası insanlar açısından çok büyük hakikatler taşımaktadır. Buna göre mükellef, yükümlü kılındığı sorumluluğu anladıktan sonra onu yerine getirmek için gayret etmeli, gereksiz, zorlama ve tekellüfe götürücü sorular sormamalıdır. Bu şekilde davrandığı takdirde hem kendisine yüklenilen sorumluluğu yerine getirmiş olur hem de üstesinden gelmekte güçlük çekeceği zorlu durumlarla karşılaşmaktan kendisini kurtarmış olur.

Konuyla ilgili olarak diğer bir örnek Hz. İsa'dan “gökten bir sofraya indirme”sine dönük talepler verilebilir. Konu, ayette şöyle anlatılmaktadır: “*Havârilere “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” diye sormuşlardı. Bunun üzerine Hz. İsa, onların bu taleplerine ayetin devamında ifade edilen şu cevabı vermişti: “Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah'a saygılı olun.”*”⁴⁸ Onlar ise “*İstiyoruz ki ondan ziyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım*” dediler. Bunun üzerine Hz. İsa ayette ifade edildiği üzere şöyle yalvardı: “*Allah'ım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofraya indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir şölen ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısısın.*” Bunun üzerine Cenab-ı Allah da şöyle buyurdu: “*Onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.*”⁴⁹ Kur'an-ı Kerim'de bu şekilde soru tarzında talepleri ifade edilen gökten sofraya indirme hadisesiyle ilgili olarak Mâtürîdî, onların aslında inatçılık ve inkâr şeklinde açıklanabilecek bir niyete dayalı olarak böyle bir talepte bulduklarını ifade etmektedir.⁵⁰

⁴⁵ Kurtubî bu konuda Kerhî'nin bu görüşü tercih ettiğini, kendisinin mensubu olduğu Mâlikî mezhebinden kadî İbn Bukeyr'in de bunu açıkça ifade ettiğini ifade eder. İmam Mâlik ve İmam Şafîi'nin de bu görüşte olduğunu dile getirir. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1964), 1/462.

⁴⁶ el-Mâide, 5/101-102.

⁴⁷ Bakara kıssasının geçtiği ayetler için Bkz. el-Bakara 2/67-71.

⁴⁸ el-Mâide 5/112.

⁴⁹ el-Mâide 5/113-115.

⁵⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007), 8/360.

Hadislerde çeşitli soru tarzlarına rastlamak mümkündür. Bu soruların bir kısmı müşrikler ve ehl-i kitab tarafından Hz. Peygamber'e ve o dönem Müslümanlarına sorulan sorulardı. Bu soruların bir kısmı yeni din hakkında bilgi sahibi olmaya matufken, diğer bir kısmı ise İslam'ı yıkma, değersiz duruma düşürme, kendi saflarında yer alan kişileri takviye amaçlıydı. Sorular sadece Müslüman olmayan kesimden gelmiyordu. Aynı zamanda Peygamberimizin ashâbı da kendi aralarında birbirlerine çeşitli saiklerle sorular soruyorlar, bilemedikleri soruları aralarında daha iyi bilenlerine sorarak ihtilaflarına çözüm arıyorlardı. Ashâb bilmedikleri, kendilerine müşkil gelen konuları Peygamberimize sorup bizzat vahye muhatap olan birinci ağızdan cevaplarını alıyorlardı. Peygamberimiz de ashâbına, inanmayanlara sorular yöneltiyordu.

Hadislere bakıldığında sorular konusunda farklı tutumların olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber'in genel olarak soru sormaya olumlu yaklaştığı görülmektedir. Ancak ileride anlatılacağı gibi mükellefiyeti zorlayan, teşride gözetilen dengeyi sarsacak, muhatapların zihninde bu şekilde bir algı ve kabul oluşturan soruları tasvip etmediği, onlara karşı sessiz kaldığı veya kimi zaman da muhatapın ihtiyacına göre beklentisinin tersine farklı yönden cevap verdiği görülmektedir.

İmam Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*⁵¹ adlı eserinde bir babı soru konusuna ayırmıştır. O bu babın başlığına “Çok Soru Sormanın ve Gereksiz Tekellüfe Girmenin Mekruhluğuna” ismini vermiş ve devamında “Açıklandığı Takdirde Sizi Sıkıntıya Sokacak Hususlarda Soru Sormayın.”⁵² ayetini zikretmiştir. Bu başlığı vermesi onun soru sorma konusunda genellemeci bir tutuma girmek yerine çok soru sormayı mahzurlu gördüğü, gereksiz (mâlâyânî) bir şekilde insanları güçlülere/tekellüfe sokmanın uygunsuzluğu gibi olumsuz durumları ayetle de ilişkilendirerek bu konuda bir farkındalık oluşmasını istediğini göstermektedir.

Hadislere bakıldığında soru sorma konusundaki hassasiyetin teravîh namazıyla ilgili farz kılınması endişesinden dolayı Hz. Peygamber'in tutumuna benzediği görülmektedir. Bu husus şu hadiste vurgulanmaktadır: “Zeyd b. Sâbit'in nakline göre Resulullah mescidde hasırdan bir namazgah edindi ve burada birkaç gece namaz kıldı. Sonunda insanlar onun etrafında toplanmaya başladılar. Sonra bir gece Resulullah'ın sesini duymaz oldular. Onun uyuduğunu zannettiler. Bazıları Resulullah'ın yanlarına çıkması için boğaz temizliğine benzer şekilde ses çıkarmaya başladı. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: “Yaptığınız hareketleri görüyorum. Ancak bunun size farz kılınacağından ve kılındığı takdirde ifa edemeyeceğinizden korktum. Ey insanlar! Namazı evlerinizde kılınız. Çünkü farz namaz hariç bir kimsenin en faziletli namazı evinde kıldığı namazdır.”⁵³ Buhârî, bu hadisi çok soru sormayla ilgili kitabına koymuş olduğu bapta zikretmiştir. Bu da göstermektedir ki o, soru sorma konusunda ekstra mükellefiyet,

⁵¹ Buhârî, söz konusu eserinin “Kitabu'l-i'tisam bi's-sünne” bölümünün içinde bulunan baba “باب ما يكره من كثرة السؤال وتكلف ما لا يعنيه وقوله تعالى لا تسألوا عن أشياء إن تبد لكم تسؤمكم Bâbü mâ yükrehu min kesreti's-suâli ve tekellüfi mâ lâ ya'nîhi” ismini vermiştir.

⁵² el-Mâide 5/101.

⁵³ Buhârî, “i'tisam”, 3.

sorumluluk, külfet oluşturma gibi hususların teravîh namazıyla ilgili farz kılınma endişesinde de söz konusu olması açısından benzerlik arz ettiği kanaatindedir.

Burada zikredilen hadislerden birisinde Peygamberimiz mükelleflerden emir ve talimatlarına uymalarını, yasaklama türünde ise vurgulanan bildirimlerin bir gereği olarak onlardan kaçınmalarını istemektedir. Bu sınırların ötesine geçip emirleri zorlamak ve daha da artırmak, mükellefiyet alanını genişletmek veya yasakların sayısını artırmak tasvip edilmiyor. Bu konuda ise geçmişte yaşamış milletlerin çok soru sormaları ve Peygamberlerine karşı münakaşalara girmeleri, zıtlaşmaları, ihtilafı artırmaları gibi olumsuz durumlar nedeniyle helak oldukları ifade edilir.⁵⁴ Yapılması gerekeni yapmak, sakınılması gerekenden sakınmak ve ötesini de çok fazla kurcalamamak esas görülmüştür. Bunun ötesine geçmek zorlamanın kapısını açar ki bu da insan hayatını olumsuz bir şekilde etkiler.

Hadislere bakıldığında Hz. Peygamberin belli türden sorulara mesafeli yaklaştığı ve hatta kimi soruları uygun görmediği görülmektedir. Bu nedenle vaktinin çoğunu Hz. Peygamber'in yanında geçiren sahabe dışardan yeni gelen, yeni sorular sormasına eğitim-öğretim ve fetva açısından zaruret bulunan kişilerin gelmesini arzu ettikleri kaynaklarda aktarılmaktadır:

*“Kur’an hakkında, Rasulullah (s.a.v.)’e herhangi soru yöneltmemiz bize yasaklanmıştı. Bu nedenle çölde (bâdiyelerde) yaşayan aklı başında bir kişinin gelip de Rasulullah’a soru sorması hoşumuza giderdi. Çünkü onlar soru sorma konusunda bizden daha cesurdular.”*⁵⁵

Sahabe arasında bazıları vardı ki her fırsatta öğrenme amaçlı olarak sorularını sormaktan geri durmazlardı. Bu konuda çok sayıda hadis rivayet etmekle (müksirun) şöhret bulmuş olan Ebû Hureyre (ö. 58/678) hakkında Übey b. Kâ'b'ın (ö. 33/654 [?]) ifadesi anlamlıdır:

*“Ebû Hureyre Allah Rasûlü’ne soru sorma konusunda cesurdu. Bizim sormadığımız şeyleri o sorardı.”*⁵⁶ Bu ifade hem bir gıpta ve takdiri hem de soru sormanın önemli ve değerli bir eylem olduğunu ortaya koymaktadır.

4. İSLAM HUKUKUNDA AÇISINDAN SORU SORMANIN HÜKMÜ

İslam Hukukunda soru sormanın hükümüyle ilgili çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu konuda soru gerçeğinin olumlu olduğu ve ayrıca teşvik edilmesi gerektiği yönünde genel bir bakış açısı bulunmaktadır. Bunun yanında soru sormanın mahzurlu ve kerih görüldüğü

⁵⁴ Bu konudaki hadisin tamamı şu şekildedir: *“Herhangi bir konuyu size emredip yasaklamadığım sürece, siz de beni kendi haline bırakınız. Sizden önceki ümmetleri çok sual sormaları ve peygamberlerine karşı münakaşaya dalmaları helâk etti. Size herhangi bir şeyi yasakladığım zaman ondan kesinlikle sakınız, bir şeyi emrettiğimde de onu, gücünüz yettiği ölçüde yerine getiriniz.”* Buhârî, “İ’tisâm”, 2; Müslim, “Hac”, 412.

⁵⁵ Müslim, “İmân”, 3.

⁵⁶ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şâhihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 3/584.

durumlar da bulunmaktadır. Bu başlık altında soru sormanın uygun görüldüğü ve görülmediği durumlar ve hükümleri hakkında bilgi verilecektir.

4.1. Soru Sormanın Uygun Görüldüğü Durumlar ve Hükümleri

İslam hukukunda soru sorma genel olarak olumlu görülmüş ve teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber “*Cehaletin ilacı sormaktır!*”⁵⁷ buyurarak bu hususta en önemli tespit ve teşviki yapmıştır. Burada da görüldüğü gibi soru sorma bir amaca mebni olmalıdır. O da kişinin bilmediği, vâkıf olmadığı alanla ilgili gerek uzman kişilerden gerekse kaynaklardan yararlanıp aydınlanması; çözümsüz kalacağı durumlarda ise ehline sorular sorarak problemini çözmesi şeklinde mümkündür.

4.1.1. Soru Sormanın Vacip Olarak Değerlendirildiği Durumlar

Soru sormayla ilgili olarak Allah, “*Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.*”⁵⁸ âyetinde bilmeyen kişinin bilene sormasını emretmiştir. Ayetin muhtevasından da anlaşılacağı üzere insanlar içinde bilenler olduğu gibi bilmeyenler de mevcuttur. Bu ayet bilmeyenlerin, hakkında malumat sahibi olmadıkları konularda bilenlere sormalarının gerektiğine kesin olarak delalet eder. Aynı şekilde bu kişilerin sorduğu hususta bilenleri taklit etmesinin vacip olduğunu gösterir.⁵⁹

İslam hukukunda soru sormanın vacip olduğu durumlar farklı konuları ihtiva eder. Bunlar kişinin dini yaşamak için ihtiyaç duyduğu ve kendisini haramlardan uzak tuttuğu hususlardır. Bu konuda genel ilmihal bilgileri içerisinde zikredilen abdest, gusül, namaz, oruç, hac ve zekât gibi kişinin bizzat yerine getirmesi gereken farz ibadetleri kabul olabilecek şekilde yerine getirmesi için zorunlu olan asgari bilgileri öğrenmek için sorduğu sorular zikredilebilir. Bunun dışında ticaret erbabının iştigal ettiği alanla ilgili bilgileri edinmesi; askerlik yapan kişinin askerlikle ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi, evlenecek kişinin evlilikle ilgili olmazsa olmaz bilgileri öğrenmesi için soru sormak vacip olarak görülmüştür.⁶⁰

Özellikle yargı alanında (kaza) göreve gelen kişinin ehil, uzman ve bilgili olması esastır. Ancak İslam Hukuku, arızî durumları da dikkate aldığı için her ne kadar tercih edilmese de yeteri kadar donanımı ve bilgisi olmayan, ehil olmayan kişilerin hâkim olması durumunu göz önünde bulundurmıştır. Böyle bir kişinin yeterli bilgisi olmadığı için alanın uzmanı, ehil, bilgili hâkimlere müracaat etmesi zarureti bulunmaktadır. Bu nedenle tecrübesiz veya yetersiz bilgiye sahip kişi, böyle hâkimlere sorularını yöneltip onların içtihat ve fetvalarıyla hüküm vermesi gerekir. Bu şekilde yetkinliği olmayan veya bilgisi eksik olan kişi, uzmanlara başvurmayıp bilgisizce hüküm verirse İmam Serahsî'ye göre kendisini cehenneme sürükleyecek bir amel işlemiş olur.⁶¹

⁵⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 5/173, (No: 3056).

⁵⁸ en-Nahl, 16/43.

⁵⁹ Zekiyüddin Şâ'ban, *Usûlü'l-fikhi'l-islâmî. Beyrut* (Beyrut: Metabiu' daru'l-kutub, 1971), 422.

⁶⁰ Mâcid, “Ahkamu's-Suâl fi Ş-Şer'iati'l-İslâmiyye”, 131.

⁶¹ Şemsüleimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, t.y.), 16/72.

4.1.2. Soru Sormanın Müstehap/Mendub Olarak Değerlendirildiği Durumlar

Teklifî hükümler içerisinde değerlendirilen mendub, “yapılması terkedilmesinden daha hayırlı görülen ancak terki durumunda bir kınamanın da yapılmadığı şey” veya “bir bedele gerek kalmaksızın terkedilmesi sebebiyle bir kınamanın gerekli olmadığı emredilen şey” şeklinde tanımlanmıştır.⁶² Mendub “nedb”, “nâfile”, “mustehab”, merğûbun fih” gibi çeşitli adlarla da anılmaktadır.⁶³

Bu şekilde tanımlanan mendub kategorisine farz veya vacip olan fiillerin dışında kişinin fazilet, ahlak, takva, ilahi kurbiyet, gönüllü yapmak istediği sadakalar üzerine sorduğu sorular girmektedir. Mendub sorularla ilgili olarak Ebû Zer’in (ö. 32/653) Hz. Peygamber’e: “Yâ Resûlallah, zenginler sevapları götürüyor! Namaz kıyorlar, oruç tutuyorlar ve haccediyorlar!...” hadisinde ifade edilen soruları örnek verilebilir: Burada Ebu Zer’in bu şekilde durumlarını arz etmesi üzerine Hz. Peygamber (sav), “Siz de namaz kıyorsunuz, oruç tutuyorsunuz ve haccediyorsunuz.” buyurdu. Bunun üzerine Ebû Zer, “Ama onlar sadaka da veriyor, biz veremiyoruz.” şeklinde meramını ifade etti. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu:

“Sen de sadaka verebilirsin. Yoldaki kemiği kaldırıp kenara koymak sadakadır. (Âmâya veya yol sorana) yol göstermen sadakadır. Gücünle güçsüz birine yardım etmen sadakadır. Konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade etmen sadakadır...”⁶⁴ Bu rivayette de görüldüğü üzere Hz. Peygamber’e sorulan bu tür sorular, iletilen bu tür durumlar aslında farz ve vacibin dışında kalan bir alana ilişkin olduğu için mendub kategorisinde değerlendirilmesi gerekir.

Allah’a yaklaşmanın (takarrüb) yollarından birisi olan malını infak etmek ve sadaka vermek için soru sormak da evla görülmüştür. Bu konuda Hz. Ömer’in arazisini vakfetmesiyle ilgili olarak Hz. Peygamber’e sorduğu soru örnek olarak verilebilir. Konuyla ilgili el-Mebsut’ta Hz. Ömer’in Hayber fethedildikten sonra ganimetten kendisine düşen Semğ adında bir arazisinden söz edilmektedir. O, bu arazisi hakkında Hz. Peygamber’e gelip:

“benim çok değerli bulduğum bir malım var. Onu Allah yolunda vakfetmek istiyorum, ne buyurursunuz?” diye sordu. Hz. Peygamber ise kendisine: “Malın kendisini satılmamak, başlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere vakfet. Ürünü de uygun yerlere harcansın”. şeklinde ona cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer bu araziye gelirleri Allah yolunda olanlar, azad olmak isteyen köleler, misafirler, yoksullar, yolda kalmışlar ve akrabaları için harcanması şartıyla vakfetti. Bu durumla ilgili olarak Serahsî, Allah’u Teâlâ’ya yaklaşmak isteyen kimse için evla olanın bu konuda sorup öğrenmesi olduğu konusunda bu hadisi delil alır. Ona göre “cahil sofuların dediğinin aksine” bu konuda soru sormak gösteriş addedilmez.⁶⁵

⁶² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *el-Müstasfâ fi ‘ilmi’l-usûl*, thk. Muhammed Abdusselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993), 53.

⁶³ Şakir Hanbelî, *Fıkıh Usûlü*, çev. Mustafa Yıldırım (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010), 329.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/291 (no. 21363).

⁶⁵ es-Serahsî, *el-Mebsût*, 12/31.

4.1.3. Soru Sormanın Mubah Olarak Değerlendirildiği Durumlar

Genel olarak “Eşyada aslolan ibahadır”⁶⁶ kâidesine binaen soru sormanın tek başına olumsuz bir olgu olarak değerlendirilemeyeceği söylenebilir. Ancak kendisine bitişen olumsuz bir vasıf ve unsur ile soru sorma ameliyesi olumsuz bir duruma dönüşebilir. Şâtıbî’nin de belirttiği gibi mübah olan şeylerin öncesi, sonrası veya karinelerinde o şeyi mübahlıktan çıkararak durumlar bulunabilir.⁶⁷ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah’ın helâl kıldığı helâl, haram kıldığı ise haramdır. Sükût ettiği ise afvdır (affedilmiştir). Öyle ise Allah’ın verdiği âfiyeti (lütfunu) kabul ediniz. Çünkü Allah hiçbir şey unutmaz.”⁶⁸ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere helal ve haramın dışında Allah’ın ‘afv’ diye bıraktığı, Hz. Peygamber’in ifadesiyle ‘sükût ettiği’ bilinçli bir boşluk vardır. Bu boşluk mübah olarak değerlendirilebilir.

Dini konularda kesin olarak yapılması gereken emirler ve sakınılması gereken nehiyeler bir başka ifadeyle pozitif ve negatif emirler⁶⁹ ve mübah için hadiste yer alan “Allah Teâlâ bazı şeyleri farz kıldı, onları ihmal etmeyin. Bazı şeylerden nehyetti onları ihlal etmeyin, Bazı şeyleri hadler kapsamına aldı, hadleri çiğnemeyin. Bazı şeyleri de unuttuğu için değil size olan merhameti sebebiyle dile getirmede, onları da araştırıp kurcalamayın.”⁷⁰ ifade aslında mükellefe bir sınır çizdiği gibi serbest bir alanı da ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, kimi sorulara birkaç defa tekrar edildiği halde müdahale etmemiş, soru sahibini yadırgamamış ve aksine gayet normal bir soru gibi değerlendirip cevabını olağan bir şekilde vermiştir. Bu husus bir defasında “her kimin, kendisinden önce üç çocuğu ahirete gider ve bu kişi de sabrederse, muhakkak onlar, kendisine Cehenneme karşı siper olur...” sözü üzerine orada bulunan kadınlardan birinin: “İki çocuk için de bu müjde var mıdır?” diye iki sefer sorduğu soruya Peygamberimizden her defasında “Evet” yanıtını verip, yine üç defa: “Evet, iki için de böyledir” cevabını vermesinden anlaşılmaktadır.⁷¹ Hâlbuki haccın her yıl mı olacağı sorusu üzerine Peygamberimiz cevap vermek yerine sükut etmeyi tercih etmiş ve en sonunda dayanamayıp “Eğer ‘evet’ dese ydim her yıl hac yapmak farz olurdu, buna gücünüz yetmezdi”⁷² şeklinde cevabını vermişti.

Bu iki hadisi birlikte değerlendirdiğimizde birincisinin ahkâma, insanların sorumluluklarını artırmaya yönelik bir anlamı ve muhtevası yokken, ikincisinde ise tam tersi bir durum söz konusu olduğundan burada Peygamberimiz cevap verme yerine sükût etmeyi tercih etmiştir.

⁶⁶ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fîrâ'i fîkhi's-Şâfi'iyye* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 60.

⁶⁷ Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, thk. Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasen, Âlu Selmân (Mısır: Darü İbn Affan, 1997), 1/179.

⁶⁸ İbn Mâce, “Et'ime”, 60. مَا أَحَلَّ اللَّهُ فَهُوَ حَلَالٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ، فَاقْبَلُوا مِنَ اللَّهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ لِيُنْسَى شَيْئًا.

⁶⁹ Ali İhsan Pala, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009), 39.

⁷⁰ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1994), 22/221.

⁷¹ Buhârî, “Cenâiz”, 6; Müslim, “Birr”, 152; Tirmizî, “Birr”, 13.

⁷² Müslim, “Hac”, 412. bk. İbn Mâce, “Menâsik”, 2.

4.2. Soru Sormanın Nehyine Yönelik Yaklaşımlar ve Durumlar

İslam hukuku her ne kadar dünyayı ilgilendiren bir bilim dalı olsa da, müeyyideleri bakımından hem dünyaya ve hem de ahirete yönelik sonuçlar doğurur. Onun için mükelleflerin kaldıramayacakları bir teklifle muhatap olmamaları, güçleri nispetinde sorumlu tutulmaları İslam hukukunun dikkate aldığı önemli ilkelerdir. “Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez”⁷³ ayeti de bu hususu ifade eder. Bu konuda “Meşakkat teysiri celbeder”, “Bir iş diyk oldukda müttesi’ olur”, “Zaruretler memnu’ olan şeyleri mubah kılar”⁷⁴ kaideleri de kolaylaştırmanın İslam hukukunda yerleşiklik kazandığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında sorularla dini alanın daraltılması kolaylaştırma ilkesinin işlevsiz kalmasına yol açabilir. Hz. Peygamber, hakkında emir ve yasak bulunmayan konularda insanların detaycı olmaması gerektiğini gerekçelendirirken şu şekilde uyarıda bulunmaktadır:

“Herhangi bir konuyu size emredip yasaklamadığım sürece, siz de beni kendi halime bırakınız. Sizden önceki ümmetleri çok sual sormaları ve peygamberlerine karşı münakaşaya dalmaları helâk etti. Size herhangi bir şeyi emrettiğimde onu, gücünüz yettiği ölçüde yerine getiriniz. Yasakladığım zaman da ondan kesinlikle sakınınız”⁷⁵

Hadiste ifade edildiği üzere yasaklamanın oluşmaması için konuların gereksiz yere kurcalanmaması gerekir. Günlük hayatta da bu böyledir. Bu durum şöyle bir örnekle daha iyi anlaşılabilir. Bir şahsa yapması için bir iş, sorumluluk veya görev verilmiş olsa bu kişi her zaman iş sahibine olur olmaz soru sorsa bu durumda daha fazla yükümlülükle karşılaşır. Çünkü iş sahibi işinin daha iyi yapılması için ekstra yükümlülükleri de bu şahsa yükler. Bu durum bu işi yerine getirmeyi üstlenen kişinin yükünü artırdığı için daha fazla zorlanmasına ve sıkıntı yaşamasına neden olur. Dini görev ve mesuliyetlerde de durum aslında çok da farklı değildir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber’in hadisi daha bir anlam kazanacaktır.

Hukukî olan hükümler, Şâri’ tarafından dile getirilmeden önce hukukî bir niteliği hâiz bulunmamaktadırlar. Pozitif hukukta da benzer bir yönün bulunduğunu görebiliriz. Hukuk dili, kendisini üreten doğal dile ait kelimeleri hukuk ıstılahlarına dönüştürmekle beraber, bu ıstılahların hukukî olarak anlam kazanabilmesi için yasa koyucunun ifadesine gereksinim vardır. Doğal dile ait olan sözcükler, yasa koyucunun hukuku üretmesinden önce İslam Hukukundaki ıstılahıyla Şâri’in teşri’ kılmasından önce hukuksal olmayan söyleme aittirler. Bu açıdan anlam evrenine çıkmamış olup ve hukuk evrenine eklenmeleri, yasa koyucunun ifade etmesine bağlıdır.⁷⁶ İslam teşri’inin henüz oluşum dönemindeyken hitap kitlesinin ve mükelleflerin sorularının, Şâri’in henüz hukukî alana dâhil etmediği konuların da hukukîlik

⁷³ El-Bakara 2/185.

⁷⁴ Hocaminefendizade Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, çev. Raşit Gündoğan, Osman Erdem (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 1/75, 76, 80.

⁷⁵ Buhârî, *İ'tisâm* 2; Müslim, Hac 412, Fezâil 130-131. İlgili hadisin metni şu şekildedir: ذَرَوِي مَا تَرَكَتُمْ فَإِنَّمَا هَلِكُ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِسُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُمْ بِشَيْءٍ فَخُذُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُمْ عَنْ شَيْءٍ فَانْتَهُوا

⁷⁶ Ertuğrul Uzun, *Hukuk Göstergebilimi* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2007), 58.

kazanmasına sebebiyet vereceği ortadadır. Bu da İslam'ın dinamik hukukî yapısını etkileyecek ve kimi zaman mükellefleri zorlayacak bir ortamın oluşmasına neden olacaktır.

İslam hukuku dinamik bir hüviyeti haizdir. Bu açıdan kıyamete kadar gelen bütün insanların ihtiyaçlarına cevap verebilecek, sorunlarına çözüm bulacak, yeni gelişmeleri değerlendirip yararlısına uyum sağlayabilecek, zararlısına ise alternatifler bulabilecek bir hukukun, vahyin nüzülü sırasında aşırı detaylara inmesi, geleceğe dönük olarak bu tür özelliklerini devreye koymakta sıkıntı yaşamamasına neden olacaktır. Gelen her bir soru eğer gereksizse Şâri' tarafından oluşturulan ve hukukta bilinçli boşluk olarak ifade edilen alanı fazladan doldurma gibi bir duruma neden olacak ve Şârî'nin özel ve tüzel kişiler için oluşturmuş olduğu geniş alanı daraltmaya sebebiyet verecektir.

4.2.1. Soru Sormanın Haram Olarak Değerlendirildiği Durumlar

Soru sormanın tek başına haram olduğuna dair kaynaklarda sarıh bir ifade olduğu söylenemez. Ancak müteşabihler hakkında sorma, Allah'ın yaratılmasıyla ilgili teselsüle götüren sorular hakkında bazı fırkalarca bu şekilde sormanın caiz olmadığına dair bir algı olduğu söylenebilir.

Peygamberimiz, insanların kontrolsüz bir şekilde soru sorma güdüsünün kimi zaman sınırları nasıl zorlayabileceğine ve nereye varabileceğine ilişkin şöyle bir ifade kullanır: *“İnsanlar soruşturup duracaklar ve en sonunda Allah yaratılmışları yarattı, peki Allah'ı kim yarattı? denilecek. Her kim bu türden bir şeyle karşılaşır, derhal Allah'a iman ettim, desin.”*⁷⁷

İzzeddîn b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), soru sormak ve bir şeyi istemek hususunda istenen şeyin haram olması halinde onu sormanın haram olacağı kanaatini dile getirmektedir.⁷⁸ Buradan anlaşılıyor ki, soru sorma ve bir şeyi isteme aslında soruya veya istemeye konu olan şeyin hükmünden bağımsız bir şekilde değerlendirilemez. Şer'î bir maslahata dayanmaksızın insanların mahremiyetlerini ve gizliliklerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular sormak haramdır. Bu hüküm, *“İnsanların gizli hallerini araştırmayın”*⁷⁹ ayetine dayalı olarak verilmiştir.⁸⁰

4.2.2. Soru Sormanın Mekruh Olarak Değerlendirildiği Durumlar

İslam hukukunda teklifi hükümler başlığı altında ele alınan mekruh, Şâri'in, menfi edimlerden yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiildir. Bu konuda Şâri', bir fiilin yapılmamasını istemek üzere özellikle “kerâhe” lâfzını kullanmıştır.⁸¹

İzzeddîn b. Abdüsselâm haram konusunda olduğu gibi mekruh konusunda da bir şeyi istemenin veya sormanın mekruha konu olması durumunda bu talep ve sorunun da mekruh

⁷⁷ Buhârî, “İ'tisâm”, 2.

⁷⁸ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, thk. Tahâ Abdurrauf Sa'd (Kahire: el-Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, 1991), 2/202.

⁷⁹ el-Hucurât, 49/12.

⁸⁰ İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, 2/203.

⁸¹ Şâban, *Usûlü'l-fikhi'l-islâmî*. Beyrut, 238.

olacağı kanaatindedir. O, bu konuda kendisinden bir şey istenilen kişinin o şeyi vermediği kabul etmemesinden eziyet duyması durumunda, isteyen kişinin ondan bu şeyi istemeksizin elde etme imkânının bulunması halinde bunu sormasının mekruh olduğunu dile getirir.⁸²

Hz. Peygamber, bir hadisinde Allah'ın anne babaya itaatsizlik etmeyi, kız çocuklarını diri toprağa gömmeyi, verilmesi gerekeni vermemeyi ve alınmaması gerekeni almayı haram kıldığını ifade ettikten sonra ayrıca dedikodu yapmamayı, gereksiz (çok) soru sormayı ve malî zâyi etmeyi (savurganlığı) de kerih gördüğünü belirtmiştir.⁸³ Burada gereksiz soru sorma haram olanlar arasında değil mekruhat arasında sayılmıştır.

Dini konularda çokça bilinen, insanların artık sorması gerekli olmayan soruları sırf inat için sormak yadrganmış, uygun bulunmamıştır. Serahsî, bu durumu ifade meyanında “süâlüt-taannut fi'd-dîn” kavramını kullanmıştır. Taannut kelimesine baktığımız zaman “inat etmek, sıkıntıya sokmak, tartışmaya girmek, ayıp araştırmak”⁸⁴ anlamlarının yanısıra “sorularla kargaşaya düşürmek” gibi konumuzla direkt ilgili çeşitli anlamlara geldiği görülmektedir.

İbn Mes'ud'un mufavvıda üzerine kullandığı “re'yim ile içtihad ederim” cümlesinin yorumu üzerine Serahsî, onun gerçeklerin ortaya çıkmasından sonra inat (taannüt) için soru sormayı ve ihtiyaç haricinde kişinin tekellüfe düşürücü yaklaşımlara girmeyi zemmettiği sonucuna varıyor.⁸⁵ Bu çıkarımı Hz. Peygamber'in “Herhangi bir konuyu size emredip yasaklamadığım sürece, siz de beni kendi halime bırakınız. Sizden önceki ümmetleri çok sual sormaları ve peygamberlerine karşı münakaşaya dalmaları helâk etti. Size herhangi bir şeyi yasakladığım zaman ondan kesinlikle sakınınız, bir şeyi emrettiğimde de onu, gücünüz yettiği ölçüde yerine getiriniz.”⁸⁶ hadisinden edindiği anlaşılıyor.

Bu konuda hayırlı kadının tutamadığı oruçları kaza edip kılmadığı namazları kaza edememesiyle ilgili olarak kendisine soru soran bir kadına Hz. Ayşe şöyle cevap vermiştir: “Sen Harûrâ halkından mısın? Biz Resûlullah döneminde hayırlı olduğumuz günlerimizin orucunu kaza eder, kılamadığımız namazlarımızı ise kaza etmezdik.”⁸⁷ Aslında Hz. Ayşe çokça bilinen, belirgin hale gelmiş bir konunun sorulmasını istihfâmi inkârî (أحرورية أئت) ile yadrgamıştır. Ayrıca o, kadının sorusunun dini konularda inat için soru soran Harûrâ köyündeki insanların sorularıyla benzerlik arz ettiği için böyle bir bağdaşım kurmuştur.⁸⁸

⁸² İzzüddîn b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, 2/202.

⁸³ Buhârî, “İstikraz”, 19, (No: 2277).

⁸⁴ Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî Ebu'l-Bekâ, *Külliyât*, thk. Adnân Dervîş, Muhammed Mısırî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 502.

⁸⁵ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî (Beirut: Daru'l-Ma'rife, 1431), 2/133.

⁸⁶ Buhârî, “İ'tisâm” 2; Müslim, “Hac” 412.

⁸⁷ Buhârî, “Hayz”, 20; Müslim, “Hayz”, 69.

⁸⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 3/152.

Hız. Âişe'nin soru soran kadına “*Sen Harûrâ halkından mısın?*” diye çıkışta bulunmasının arka planında Harûrâ⁸⁹ diye bilinen Kûfe'ye 2 mil uzaklıktaki yerde toplanan Hâricîler'in fikirlerini andıran bir sorunun sorulması vardır. Hâricîler, pek çok konuda olduğu gibi dinî konularda da katı bir tutum sergilemekteydiler. Hız. Âişe'nin bu istifhamıyla aslında onların hayızlıyken kılınmamış namazların sonradan kaza edilmesini farz görmelerini öngören görüşlerinin dolaşımında olmasının soruya konu olmasını yadsıdığı anlaşılmaktadır. Hâricîlerin bu tutumlarında onların Kur'an'ın delalet ettiğini almak ve konuyla ilgili hadisten eklenen (hadislerin delaletini) kesin olarak reddetmek gibi görüşlerinin yönlendirici olduğu söylenebilir.⁹⁰ Onlar, dinde aşırı tutumları nedeniyle taannuta varan soruları kullanmalarıyla tanınmışlardır.⁹¹

Serahsî, *el-Mebusut*'unda, İbn Abbas'a Necde'nin⁹² mektupla sorularını sormasından ve onun bu sorulara verdiği tepkisinden söz eder. Söz konusu metinden Necde'nin, İbn Abbas'a sık sık sorular sorduğu anlaşılıyor. Burada Atâ'dan naklolunan rivayete göre onlar, İbn Abbas'tan Kölenin ganimetten pay alıp almadığı, Hız. Peygamber'le birlikte savaşa katılan kadınların da ganimete hak kazanıp kazanmadığı, çocuğun ne zaman ganimet almaya hak kazanacağı, Peygamber yakınlarına pay olup olmadığı gibi çeşitli soruları mektupla sormuştur. İbn Abbas da ona, sorduğu sorularının cevabını mektupla göndermiştir. Burada İbn Abbas'ın mektuba verdiği cevaptan ziyade konumuzla ilgili olarak onun Necde'e hakkındaki kanaati daha dikkate değerdir. Serahsî, konuyla ilgili olarak bu yazışmanın mektupla fetvanın onlar arasında bilinen ve uygulanan bir yöntem olduğunu ortaya koyar. Ona göre Necde, Hâricî olduğu için detaylara dalan, aşırı derin sorular soran birisidir. Bu şekilde soruları sıkça sormalarına binaen İbn Abbas, “*Bunlar, hatırlarına gelen ahmakça şeyleri önümüze getirmeye devam ediyorlar.*” diyerek tepkisini dile getirmiştir. Ancak buna rağmen onun sorularına cevap vermesi, onun bu soruları yasak kapsamında değerlendirmedikğine işaret eder.⁹³

Bu konuda diğer bir örnek de Serahsî'nin zikrettiği içme suyu havuzlarına pislik bulaşıp bulaşmadığıyla ilgili ammenin yararlandığı bir hususta insanların içine kuşku düşüren sorular sormakla ilgilidir. Ona göre, kişi içinde pislik (kazurat) olmasından endişe ettiği ve sormadan hakkında kesin bilgi sahibi olamayacağı bir havuzdan abdest alabilir. Çünkü o, suda esas olanın temiz olması olduğu, aksi ortaya çıkıncaya kadar buna göre davranılabileceği kanaatindedir. Bu konuda endişe duyulması zanna dayanıp, zannın ise bir gerçekliği söz

⁸⁹ Harûrâ hakkında İbn Hacer (ö. 852/1449) şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: “Harûrâ, Irak'ın bir köyüdür. Bu köyün sâkinleri Hâricîlerin bir grubudur. Hâricîlerin ilk çıkışı, neşvünema buluşu bu köyde olmuştur. Bundan dolayı söz konusu topluluk (Hâricîler), Hârûriyye diye anılmıştır.” Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379), 1/104.

⁹⁰ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd şerhu Süneni Ebî Davud*, thk. Emin Mahmud Hattâb (Kahire: Matbaatu'l-İstikame, 1351), 3/42-43.

⁹¹ Serahsî, *el-Mebusût*, 3/152.

⁹² Bahreyn ve Yemâme'de yayılan bir tâli Hâricî fırkasının lideri. Bk. Mustafa Öz, “Necde b. Âmir”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/484.

⁹³ Serahsî, *el-Mebusût*, 10/16.

konusu değildir. Bundan dolayı böyle bir durumda olan kişinin soru sormasına gerek yoktur. Çünkü soru sorma, delil bulunmaması durumunda kendisine ihtiyaç duyulan şeydir. Bu konuyla ilgili olarak İbn Ömer, Amr b. el-Âs'ın havuz ile ilgili sorusuna “ey havuz sahibi bize bildirme” sözü ile yadırgadığını ifade etmiştir.⁹⁴ Bu konudaki kerahetin altında aslında insanların zorunlu olarak ihtiyaç duydukları hususlarda sorulan kimi soruların su gibi temel ihtiyaçları zora sokabileceği ve hayatı içinden çıkılmaz hale getireceği gibi düşüncenin olduğu söylenebilir.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerden ve işlediğimiz konulardan İslam hukukunda soru sormanın önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunda da İslam hukukunun “mürûnet” diye tabir edilen esnekliğinin büyük payı olduğu anlaşılmaktadır. Bu esnekliği temin eden hususlardan birisi de ahkâmın teşri’inde Şâri’in gözettiği maksatlardır. Buradaki esnekliğin sağlanmasında maslahata itibar, kolaylaştırma ve sıkıntıyı giderme, zarûrete itibar prensibi gibi maksatların tabiatından kaynaklanan unsurların etkili olduğu söylenebilir.⁹⁵

5. SORUMLULUK OLUŞTURACAK SORULARIN NEHYİNDE GÖZETİLEN GENEL İLKELER

Genel prensip olarak ilmi araştırma ve anlayışı derinleştirme, dini esasları öğrenme, ihtiyaç duyulacak konularda bilgi edinme amaçlı sorular sormak teşvik edilmiştir. Buna, Dımâm b. Sa’lebe’nin İslam’ı öğrenme amaçlı sorularına karşı Hz. Peygamber’in gösterdiği makul tutumu örnek olarak verilebilir. O, muhatabının sorularına açık yüreklilikle cevap vermiş, Dımâm’ın sorma tarzı olarak belirlediği “Sana bazı şeyler soracağım, ancak sorularında biraz sert ve haşin davranacağım; sakın alınıp incinmeyeyin!” kaydına da olgunlukla yaklaşmış ve bu şekilde en son bu şahsın “*Senin getirmiş olduklarına iman ettim. Ben kavmimin geride kalanlarına elçiyim. Ben Sa’d ibnu Bekr oğullarının kardeşi Dımâm b. Sa’lebe’yim.*”⁹⁶ diyerek mutmain olarak ayrılmasını sağlamıştır. Ancak bu örnekle Hz. Peygamber’in haccın farziyetiyle ilgili hadisteki gibi soruları (“her sene mi?”) sükût ederek karşılması arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunun en önemlisi hacla ilgili soruda çok soru sormak ibadetin eda edilmesinde mükellef açısından güçlükler yol açma riskini beraberinde taşımaktadır. Nitekim Hz. Peygamber de bu hususu “*Eğer “evet” deseyseniz, her sene haccetmeniz farz olurdu. O zaman da siz onu yerine getiremezsiniz.*”⁹⁷ uyarısıyla dile getirmiştir. Ancak Dımâm b. Sa’lebe’nin “*Senin ve senden öncekilerin Rabbi adına bütün insanlara seni Allah mı gönderdi?*”, “*Sana Allah adına soruyorum. Bir gün ve bir gece içinde beş vakit namaz kılmamızı sana Allah mı emretti?*” gibi devam edip giden sorularına bakıldığında böyle bir endişeyi gerektirecek bir durumun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu sorular nihayetinde cevabı verildiği zaman mükellefe ekstra yük getirecek, mükellefiyetinin boyutlarını güç yetirebilirliğin ötesine taşıyacak nitelikler taşımamaktadır. Bu da Hz. Peygamber’in bazı sorular karşısındaki olumsuz tavır ve tutumlarının mahiyetini göstermektedir.

⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsûât*, 1/71.

⁹⁵ Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: MÜİF Yayınları, 1990), 53.

⁹⁶ Buhârî, “İlim”, 6.

⁹⁷ Müslim, “Hac”, 73.

Soru sorma konusunda belli kriterlere riayet edildiği vaki olmakla birlikte sorulara cevap verilmesi gerektiği de kaynaklarda itina gösterilmesi gereken bir husus olarak vurgulanmaktadır. Nitekim bu husus, bir hadiste şöyle ifade edilmektedir: “Her kim, kendisine sorulan bir meseleyi yahut kendisinden istenilen bir bilgiyi bile bile gizler de cevabını vermezse, kıyamet günü ona ateşten bir gem vurulacaktır.”⁹⁸ Hadisten de anlaşıldığı gibi soru sorma bilgi edinme açısından kendisinden uzak durulması mümkün olmayan bir faaliyet olduğu gibi sorulan soruya cevap vermek de en az onun kadar önemli bir görev olduğudur. Bir başka yönden düşünüldüğünde İslam’ın soru sormaya, sorgulamaya, öğrenmeye, anlamaya ne kadar değer verdiği; böyle bir amacı gerçekleştirmek için müracaat edenlerin geri çevrilmemesi noktasında hassasiyet gösterilmesinin keyfiliğe mahal bırakmayacak derecede zorunlu olduğunu anlamak mümkündür.

Yine İslam, ihtisas, uzmanlık, tecrübe, birikim, yetkinlik gerektiren meselelerde alalacele karar vermek, görüş belirtmek, fetva vermektan sakındırmakta daha iyi bilene, ehil olan uzmanlara danışmayı, sorularını onlara yöneltmeye teşvik etmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber dönemindeyken yaşanan ve bir sahabinin ölümüne sebep olan olay örnek olarak verilebilir. Söz konusu sahabe seferdeyken başına aldığı bir darbesi sonucu yaralanmış ve bundan dolayı başı yarılmıştı. Daha sonra bu sahabe ihtilam olmuş ve arkadaşlarına “teyemmüm yapabilmem için bana ruhsat var mıdır?” diye sormuştu. Arkadaşları ona: “Senin için teyemmüm yapabilmeme ruhsatı yoktur”, demişler. Bunun üzerine bu sahabe onların yönlendirmesiyle gusletmiş ve başındaki yaraya suyun isabet etmesi nedeniyle vefat etmişti. Bu durum seferden dönüşte Hz. Peygamber’e anlatıldığında O, bu hususta çok üzülmüş ve şu cevabı vermişti: “Onu öldürdüler, Allah da onları öldürsün. Dikkat edin! Bilmiyorsanız sorunuz. Zira cahilliğin şifası sormaktır. Onun teyemmüm yapması yeterdi. Başını bir bez parçasıyla bağlar, onun üzerini mesheder ve vücudunun geri kalan kısmını yıkardı.”⁹⁹ Hz. Peygamber, bu cevabıyla her ne kadar özel bir durumla ilgili olsa da sebebin hususiliği hükmün umumiliğine engel değildir kaidesi uyarınca “Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun”¹⁰⁰ ayetinin uygulamadaki karşılığını göstermiştir. Dinî konuda bir bilgi isteniyor, bu amaçla soru soruluyorsa (istifta) bunu cevaplayacak merci (müftî), eğer bu yetkinlikte değilse derhal soruyu konunun uzmanlarına havale etmelidir. Çünkü geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir insanın her konuda yetkin olmasını, her soruyu kolaylıkla cevaplamasını beklemek mümkün olmadığı gibi yukarıdaki hadiste anlatılan türden trajik hadiselerin oluşmasına da mahal verebileceği gerekçesiyle böyle bir şeyin uygulamada da olumlu bir karşılığı bulunmamaktadır. Özellikle tıp, ekonomi, teknoloji gibi alanlarda bu hususa riayet edilmesi izahtan varestedir.

Bu konuda dikkat çekilmesi gereken bir başka konuda Hz. Peygamber’in kimi sorulara sorudan daha uzun ve geniş cevap vermesidir. Bu hususta şu hadisi örnek olarak zikredebiliriz: “Abdullah b. Ömer bildiriyor: Bir adam: “Ey Allah’ın Resulü! İhramlı olan kişi hangi

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “İlim”, 9.

⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 125.

¹⁰⁰ Nahl, 16/43.

giysileri giyebilir?" diye sorunca Resulullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: "Gömlekler, başlıklar, şalvarlar, pelerinler ve ayakkabılar giyemez. Ancak pabuç bulamayan kişi ayakkabı giysin, ancak onları da topuklarından aşağısına kadar kessin. Ayrıca za'feran veya vers ile boyanmış bir kumaş giymeyin."¹⁰¹

Bu hadisle ilgili olarak, cevabın soruyla mutabık kalmak zorunda olmadığı görüşü ileri sürülmüştür. Sorunun has (özüsel) olması durumunda ise cevabın umumî olması câizdir. Usûlcülerin görüşlerinin çoğunda ise cevabın soruya uyumlu olması gerektiği ifade edilir. Ancak burada uyumun olması cevapta fazlalığın olmayacağı anlamına gelmez. İşte bu uyumsuz zorunsuzluk mana yönüyle olabileceği gibi cümlelerin uzunluğu kısalığı yönüyle de olabilir. Buradan kasıt verilen cevabın sorunun hükümü doğrultusunda olmasıdır.¹⁰²

Şimdi de ayet ve hadisler ışığında sorumluluk oluşturacak soruların nehyedilmesinde gözetilen bazı ilkeler üzerinde durmaya çalışacağız:

1. Soru sorulduğu takdirde ek külfet gelmesi söz konusu olacaksa mükellefin bu tür soruları sormasının nehyolunduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak haccın her yıl mı olduğunu soran sahabe Hz. Peygamber'in cevap vermeyip daha sonra sorusuna evet dediği takdirde bu ibadetin her yıl yapılmasının kendisine farz kılınıp bu takdirde de yerine getirmekten aciz kalması söz konusu olacaktır. Bu durumda bu fiil sadece o kişiye yönelik olmayıp genele yönelik bir yükümlülüğe yol açacağı için umuma dönük bir sıkıntıyı beraberinde getirecektir. Bundan dolayı bu tür sorular nehyedilmiştir.

2. İnat, aşırılık vs. olumsuz güdü ve psikolojiyle sorulan sorular uygun görülmemiştir. Bu türe örnek olarak Bakara kıssasında¹⁰³ kesilmesi gereken sığırın niteliklerini öğrenmek için yinelenen sorular örnek gösterilebilir.

3. Ayet ve hadisler incelendiğinde gereksiz, bir amaca hizmet etmeyen, mâlâyânî diye tabir edilen gereksiz sorulardan uzak durmak gerekir. Nitekim "Anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar"¹⁰⁴ ayetinde kurtuluşa eren mü'minlerin özelliklerinden birisi olarak bu husus ifade edilmektedir.

4. Sorulan sorunun eksik bilgiye dayalı olmaması için azami gayret gösterilmesi gerekir. Bunun için meramı iyi bir şekilde ifade etmeyi sağlayacak şekilde sormak gerekmektedir. Bu konuda Süfyân b. Uyeyne'nin anlattığı şu olay örnek olarak verilebilir: "Süfyân b. Uyeyne, ez-Zührî'ye: "Ey Ebubekir, "Zenginlerin yemekleri ne kötü yemektir" anlamındaki hadis nasıldı? diye sormuş, Orada (ilim meclisinde) olanlar kendisine kızmışlar. Zührî ise; "Yaklaş, o hadis öyle değil." demiş ve ona şu hadisin doğru şeklini söylemiş: "Yemeklerin en kötüsü, zenginlerin davet edilip fakirlerin çağrılmadığı düğün yemeğidir. Kim düğün

¹⁰¹ Buhârî, "Hac", 20. Ayrıca bkz. Buhârî, "İlim", 53.

¹⁰² Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-, *İrşâdüs-sârî lişerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, 1323), 1/224.

¹⁰³ Bkz. Bakara 2/67-71.

¹⁰⁴ Mü'minûn, 23/3.

yemeği davetine icabet etmezse, Allah ve Resûlüne karşı gelmiş olur.”¹⁰⁵ Bu örnekte de görüldüğü gibi soru sorarken bu hassasiyete dikkat etmemek bulunulan ortamda yanlış anlamalara yol açabilir. Bu açıdan önce sorulacak soru ile ilgili yerli yerince malumat edinilmeli daha sonra soru sorulmalıdır.

5. Soru sorarken sorunun konu aldığı husus üzerinden insanları töhmet altında bırakan, onları rencide eden hususlara girmemesine dikkat edilmesi gerekir. Çünkü insanların izzet, haysiyet ve şerefi din nezdinde önemli tutulmuştur. Bu konuyla ilgili “*Ey Allah'ın Resulü! Babam kim?*”¹⁰⁶ diye soran Abdullah b. Huzâfe'nin bu sorusunu yeri gelmişken anmakta yarar var. Aslında normal şartlarda onun bu soruyu sormasında bir sıkıntı gözükmekle birlikte, bu konunun arka planı irdelendiğinde farklı bir resim ortaya çıkmaktadır. Bu soruyu bize aktaran Enes b. Mâlik, Abdullah'ın bu girişiminin gerekçesini şöyle aktarır: “*Zira ne zaman birileriyle tartışsa kendisini hep babasından başkasına nispet ederlerdi.*” Hz. Peygamber'in kendisine “*Baban Huzâfe'dir*” karşılığını vermesinden sonra Abdullah rahatlamıştır. Burada görüldüğü gibi annesi hakkında olur olmaz konuşanlardan bıkan Abdullah, çözümü Hz. Peygamber'e bu konuyu sormakta bulmuştu. Bu sorunun sorulması üzerine: “*Ey inananlar! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah Bağışlayan'dır, Halim'dir*”¹⁰⁷ ayeti nazil olmuştur. Ayetin “*Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın.*” şeklindeki kesiti bu durumu ortaya koymakta ve bu şekilde istenmeyen sonuçlarla karşılaşmamak için dikkatli olunmasını ifade etmektedir.¹⁰⁸ Bu olayla sebep-i nüzulü arasındaki irtibat Huzafe'nin babasının kim olduğu hakkındaki sorusunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü babasını sorması sadece kendisini değil, annesini de ilgilendirmektedir. Bu durumda Abdullah b. Huzafe'nin annesinin özel hayatıyla ilgili bir hususu kamuoyu nezdinde sorusuyla ortaya koyması başka bir deyişle ifşa etmesi her ne kadar Hz. Peygamber kendisine cevap bile verse gerek ayetin sebep-i nüzulü olması ve gerekse de annesinin kendisine “*Senin kadar hayırsız bir evlât görülmemiştir. Câhiliye günlerinde yapılagelen şeyleri benim de yapmış olup Resûlullah'ın huzurunda bununla rezil olabileceğimden hiç korkmadın mı?*”¹⁰⁹ diyerek duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmesinden anlaşılacağı üzere tasvip görmemiştir.

6. Soru soran kişi sorduğu kişiye mutedil yaklaşmalı, aşırı sorulara boğup karşısındakine eziyet etmemelidir. Bu yönüyle soru sorma aynı zamanda bir empatiyle yaklaşma bilincini de içermelidir. Aksi takdirde muhataba bir eziyete dönüşür. Bu kişinin hakkına da manevi anlamda girmiş olup (çünkü kendisine eziyet ediyor) helallik alıp onun gönlünü hoş etmelidir. Bu konuda Abdullah b. Mes'ûd'un takındığı tavır örnek bir niteliği

¹⁰⁵ Buhârî, “Nikâh”, 72; Müslim, “Nikâh”, 107.

¹⁰⁶ Buhârî, “İ'tisâm”, 3.

¹⁰⁷ el-Mâide, 5/101.

¹⁰⁸ Ebu Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîrül-kebir* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 12/444.

¹⁰⁹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî es-San'ânî, *el-Muşannef fi'l-hadîs*, thk. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 11/380.

haizdir. O, Hz. Peygamber'e gelip soru sorduğu olayı şöyle anlatıyor: Resulullah (s.a.v.)'e, "Hangi amel daha faziletlidir?" -diğer rivayette-, "Amellerin hangisi Allah nezdinde makbuldür?" diye sordum. Hz. Peygamber "vaktinde kılınan namazdır." Buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. "Anne babaya iyilik yapmaktır." buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. "Allah yolunda cihad etmektir." Buyurdu. Resulullah'a nezaketimden dolayı¹¹⁰ daha fazla soru sormayı bıraktım."¹¹¹ Bu örnekteki vurgu, tersinden okunduğunda görülecektir ki soru sorma eğer haddinden fazla olursa bu takdirde cevaplama konumunda olanda zorlanma, sıkıntı, ağırlık gibi olumsuz durumların oluşmasına neden olacaktır. Bu nedenle nazik insan bu konuda muhatabını yormamak adına azami gayret sarf eder.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bilim ve medeniyetin gelişmesinde önemli bir rol oynayan soru sorma bir olgu olarak bütün ilim dallarında önemli bir işlev görmüştür. Bir ilmin eğitiminin yapılması, müphem kalan taraflarının anlaşılır kılınması, müşkillerin kaldırılmasında soru sormanın önemli bir yeri vardır. Başta bütün İslamî ilimlerin temel kaynağı olan Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinde soru sorma pek çok açılardan kullanılmıştır. Genel olarak Kur'an ve hadislerde soru sormaya olumlu yaklaşılmıştır. Kur'an'a bakıldığında Allah tarafından insanlara yöneltilen sorular, eski kavimlerin Peygamberlerine sordukları sorular, Hz. Peygamber'e sorulan sorular, fetvası istenilen sorular gibi pek çok alanı ihtiva etmektedir. Hadislerde ise sahabenin Hz. Peygamber'e, Hz. Peygamber'in sahabeye; müşriklerin ve ehl-i kitabın Hz. Peygamber'e, Hz. Peygamberin de onlara sordukları sorular yer almaktadır.

Kur'an ve hadislerde olumlu bir aktivite olarak değerlendirilen soru sorma kimi durum, zaman ve şartlarda uygun bulunmamış ve nehyedilmiştir. Özellikle mükellefe fazladan/ilave sorumluluk oluşturacak, mükellefiyeti zorlaştıracak soruları Hz. Peygamber, hemen cevaplamamış, cevapladığında da bu konunun mahsurlarını ortaya koymuştur. Hac ibadetinin ifasının her yıl mı olacağına dair sorulan soruya Hz. Peygamber bir müddet susmuş, sonrasında soruların tekrarı üzerine bu konuda evet dediği takdirde bu yükümlülüğün her yıl kendilerine gerekeceğini ve bu durumda da yerine getirmekte zorluk ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bundan dolayı mükellefler kendilerine teklif edilen hükümlerde gereksiz soru sormak yerine elinden geldiğince üzerlerine düşenleri yerine getirmeleri gerekir.

Bu araştırma çerçevesinde İslam hukukunda soru sorma ile ilgili olumlu bir tavır takınıldığı, bunun da "eşyada aslanan ibahadır" külli kaidesine istinat eden bir altyapıya dayandığı söylenebilir. Konuyla ilgili olumsuz tavır ve tutumlar daha çok soru soranın niyeti/kastı, sorduğu sorunun ekstra yükümlülük, külfet, zorluk oluşturup oluşturmayacağı, Şâri'in oluşturmuş olduğu bilinçli boşluk şeklinde yorumlanabilecek meskûnun anı,

¹¹⁰ Rivayetin sonunda geçen *إلا إرعاء عليه* فما تركت أستزیده kelimesinde geçen *إرعاء* kelimesi özen göstermek ve nazik olmak anlamında geçmektedir. Burada Hz. Peygamber'i koruma, kendisini fazla zorlamama gibi güdüler söz konusudur. Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdırrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Sahîhi Müslim mine'l-ihlâli (haleli) ve'l-ğalat ve himâyetühû mine'l-iskâti ve's-sakat.*, thk. Muvaffak Abdullah Abdulkâdir (Beyrut: Dârul-Garbi'l-İslâmî, 1408), 263.

¹¹¹ Müslim, "İmân", 36.

ma'fuvvun anı, mertebetu'l-afv gibi alanları mükellef açısından daraltma yönünün bulunabilmesi gibi durumlara yönelik inisiyatif, tercih ve yönelimlere karşı geliştirilmiştir. İslam hukukunda soru sormanın hükmüyle ilgili temelde vacip, müstehap, mubah gibi olumlu kategoride değerlendirmelerin yanında haram ve mekruh gibi olumsuz kategoride değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak haram alanı geniş tutulmak yerine prensip tabanlı bir nehiyle yetinildiği söylenebilir. Çünkü soru sormak insani bir ihtiyaçtır. Önemli olan bu ihtiyacın yerinde, zamanında, ihtiyaç odaklı, harama, mekruha düşürmeyiici olmasını sağlamaktır.

Yazarlık Katkısı

Çalışmamız iki yazarlı olarak yürütülmüş olup, yazarlık katkısı her bir yazar için %50'dir.

Etik Kurul Beyanı

Araştırmamız doküman incelemesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ali Haydar Efendi, Hocaeminefendizade. *Dürerü'l-hükkam şerhu Mecelleti'l-ahkam*. çev. Raşit Gündoğdu, Osman Erdem. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerif. *Mu'cemu't-Tarifât*. Daru'l-Fazile, 2004.
- Dağdeviren, Alican. *Kur'an-ı Kerim'de Sorular ve Cevaplar*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî. *Külliyât*. thk. Adnân Dervîş, Muhammed Mısırî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Erdoğan, Mehmet. *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 1990.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi le'tâ'ifi'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: el-Meclisü'l-e'lâ li's-şuûni'l-islâmiyye, 1973.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Müstasfâ fi 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Abdusselâm Abduşşâfi. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Fakîh ve'l-mütefağğih*. thk. Ebû Abdurrahman Adil b. Yusuf el-Garazî. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Siyânetü Sahîhi Müslim mine'l-ihlâli (haleli) ve'l-ğalat ve himâyetühû mine'l-iskâti ve's-sakat*. thk. Muvaffak Abdullah Abdülkâdir. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve'tabakâtü'l-asfiyâ*. Mısır: Matbaatu's-Sa'âde, 1974.

- İzzüddîn b. Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî. *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihî'l-enâm*. thk. Tahâ Abdurrauf Sa'd. Kahire: el-Mektebetü'l-Külliyyati'l-Ezheriyye, 1991.
- Karadaş, Esmagül. *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Sorulan Sorular ve Cevaplar*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî lişerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Mısır: Matbaatu'l-Kübra el-Emîriyye, 1323.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâcid, Abdusselam İbrahim Mecid. "Ahkamu's-Suâl fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye". *Mecelletü Ebhasi Külliyyeti't-Terbiyeti'l-Esasiyye* 4/2 (2006), 127-151.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. Beyrut: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1986.
- Öz, Mustafa. "Necde b. Âmir". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/484-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Pala, Ali İhsan. *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- Râzî, Ebu Abdillah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *el-Muşannef fi'l-hadîs*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1431.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1993.
- Seven, Şuayip. "Hz. Peygamber'e Soru Sorma Yasağı - Tarihi Gerçekliği, Mahiyeti ve Hikmeti". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (2020).
- Sübkî, Mahmud Muhammed Hattab. *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd şerhu Süneni Ebî Davud*. thk. Emin Mahmud Hattâb. Kahire: Matbaatu'l-İstikame, 1351.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fûrû'î fikhi'ş-Şâfi'iyye*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Şâban, Zekiyüddin. *Usûlü'l-fikhi'l-islâmî*. Beyrut. Beyrut: Metabiu' daru'l-kutub, 2. Basım, 1971.
- Şakir Hanbelî. *Fıkıh Usûlü*. çev. Mustafa Yıldırım. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2010.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Girnâti. *el-Muvâfaqât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen, Âlu Selmân. Mısır: Darü İbn Affan, 1997.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 1994.
- Tuncel, Muhammed Baki. *Gereksiz Soru Sormayı Yasaklayan Rivayetlerin Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Turşak, Musa. "Âyet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1231-1253.
- Uzun, Ertuğrul. *Hukuk Göstergebilimi*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2007.
- Yıldırım, Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa. *Yüce Kur'an ve Tefsirli Meâli*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2020.